

de Enne Jans Heerd op Maarhuizen

Johan van Rhijn

Eerste druk, 2019
© tekst: Johan van Rhijn

Redactie: Mayke Zandstra
Ontwerp: Studio MARCHA!
Foto's: Harry Cock, tenzij anders vermeld
Schilderij omslag: Johan Dijkstra van de Enne Jans Heerd (1962)
Kaartmateriaal: CC-BY Kadaster 2015, tenzij anders vermeld

ISBN: 9789402191714

Inhoud

Voorwoord	5
De weg was krom	7
Wierden	11
Maarhuizen	17
Historische kaarten	27
Kerk en kerkhof	33
Transport	43
Bewoners	47
De groeve	59
Leven en werken	65
Wonen op stand	75
De laatste boer	85
Heerd zonder boer	89
Verantwoording	95
Bronnen	97

Voorwoord

Noord-Nederland kent een rijk palet aan eeuwenoude landschappen, zorgvuldig opgebouwd en in stand gehouden door tientallen generaties bewoners. Dat geldt zeker voor het landschap langs het Reitdiep.

Eén van de fraaie wierden langs het Reitdiep is die van Maarhuizen, een nederzetting waarvan de vroegmiddeleeuwse naam verwijst naar een plek met een grote boerderij (ca 1000 AD: maiori huson). Van welke van de huidige heerden dit de voorganger is geweest zullen archeologen ooit nog eens moeten uitzoeken. Maar laten we in onze verbeelding eens denken dat dit de Enne Jansheerd is geweest, de laatste originele kop-hals-rompboerderij die hier nog is overgebleven en die dankzij een eendrachtige samenwerking tussen de bewoners en Staatsbosbeheer een rijke nieuwe toekomst tegemoet gaat.

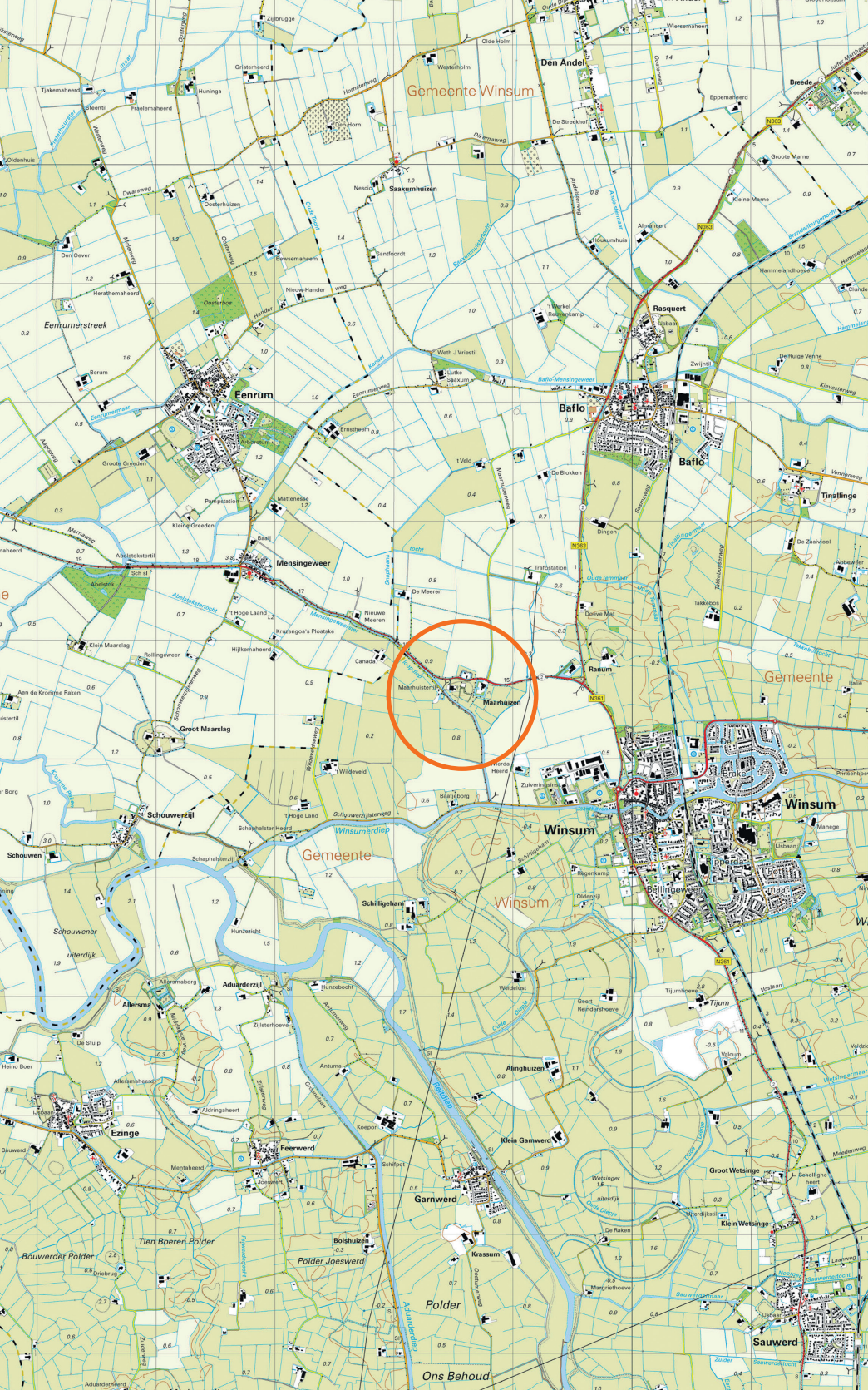
Wie de zorg draagt voor belangrijk erfgoed, denkt in lange lijnen in de tijd. Hoe kunnen we een waardevolle boerderij en een al even waardevol cultuurlandschap op duurzame wijze doorgeven aan de generaties na ons, zodat ook zij hiervan kunnen genieten? En hoe gaan we met respect om met de talrijke generaties vóór ons die door zorgvuldig handelen erfgoed hebben nagelaten van onschatbare cultuurhistorische waarde?

Bij het verschijnen van dit boek stemt het gelukkig dat de bewoners van de Enne Jans Heerd evenzeer denken langs lange lijnen, en wel in tweeërlei opzicht. Johan van Rhijn onderzocht allereerst met grote passie en doorzettingsvermogen de lange geschiedenis van de boerderij waar zijn zoon Gijs en zijn schoondochter Mayke nu wonen. Het is een boeiende studie geworden waar we als wetenschappers alleen maar respect voor kunnen hebben. Maar wellicht nog belangrijker is de nieuwe toekomst die de Enne Jans Heerd zal krijgen als plek van natuur- en cultuurbeleving en als centrum van een duurzaam behoud en ontwikkeling van het bijzondere landschap erom heen. Daarmee wordt de weg gebaand voor een hopelijk lange toekomst van deze unieke boerderij.

Ik feliciteer alle betrokkenen bij deze boekuitgave en wens de Enne Jans Heerd, haar bewoners én alle toekomstige bezoekers een heel goede en duurzame toekomst toe!

Prof.dr.ir. Theo Spek

Hoogleraar Landschapsgeschiedenis en Hoofd Kenniscentrum Landschap
Rijksuniversiteit Groningen

De weg was krom

De kans is groot dat Maarhuizen je herinnert aan een ritje naar Lauwersoog, bijvoorbeeld voor een dagje Schier. Groningers gaan daar graag uitwaaien. Halverwege de vorige eeuw ging je naar Schier met de veerboot vanaf Zoutkamp. Dat was een reis van twee uur met een tussenstop bij Oostmahorn waar zich nog wat Friese passagiers inscheepten. Tot 1962 werd alleen tijdens de uren rond hoogwater gevaren. De huidige veerdam van het eiland bestond nog niet. De boot legde aan tegen de pier van de jachthaven.

Je kon in die tijd zelfs met de beurtschipper naar Schier vanaf de Oosterhamrikade in de stad Groningen. Dan ging je via het Groningen-Strooboskanaal (later het Van Starckenborghkanaal), het Reitdiep, langs Zoutkamp, door de Lauwerszee en de Waddenzee naar diezelfde pier van Schier. Dat was een hele reis die best spannend kon zijn als er wat wind stond. Overigens, die pier was er pas vanaf 1927. De vijftien jaar daarvoor wist men zich te behelpen met een lange houten steiger. Vóór 1912 gingen schepen en veerboten op ruime afstand van het eiland voor anker. Soms vielen ze dan droog bij eb. De passagiers en goederen werden met paard en wagen opgehaald over het wad.

Van Groningen naar Zoutkamp ging je op de fiets, met de bus en – in die tijd minder vaak – met de auto. De mooiste route op de fiets liep langs Zuid- en Noordhorn, Niezijl, Kommerzijl, de bruine herberg Quatre Bras en Munnekezijl. De bus ging – als ik me goed herinner – via Grijskerk. Al met al was het een hele reis langs slingerwegen en kronkelende vaargeulen. Eén dagje Schier zat er toen nog niet in.

De Lauwerszee werd in 1969 afgesloten. Daardoor verloren de havens van Zoutkamp en Oostmahorn hun veer. Vanaf 1970 vertrok de boot vanaf Lauwersoog, elke dag ten minste twee keer heen en weer, 's ochtends en 's avonds. De reis duurde nog maar een klein uurtje. Een dagje Schier werd een gewild uitje en de verkeersstroom naar Lauwersoog zwol aan. Er moesten meer parkeerplekken komen en extra afvaarten op mooie dagen.

De route naar Lauwersoog, ook die met de bus, gaat doorgaans over de provinciale weg, de N361. Totaal is dat ruim veertig kilometer. Het is geen snelle weg. Je gaat door Adorp, Sauwerd, Winsum, en langs Mensingeweer, Wehe-den Hoorn, Leens en Ulrum, deels over het traject waar tussen 1922 en 1942 de trein tussen Winsum en Zoutkamp reed. Als je de boot niet wilt missen moet je echt wel een uur voor de afvaart uit Groningen vertrekken. In de tijd dat je je kaartje nog bij de boot kocht, had je op mooie dagen een kwartiertje extra nodig vanwege de rij voor de kassa. De weg is tamelijk smal en gaat dwars door de dorpen, waar je geflitst wordt als je sneller dan vijftig rijdt. Even voorbij Winsum had je tot 2016 een smal en bochtig traject waar het ook al niet opschoot. Dat is nu vervangen door een nieuwe weg die in een ruime boog om dat kromme deel heen loopt en die zich even verder om Mensingeweer buigt.

Van de bochtige weg, die al eeuwen lang de verbinding vormde tussen Obergum en Mensingeweer, bestaat nog steeds een deel, maar dat loopt dood. Even voorbij de buurtschap Maarhuizen houdt de weg op. Het is er rustig geworden. Je hebt eindelijk de kans om stil te gaan staan en rond te kijken zonder je leven te riskeren. Als je van Winsum komt zie je eerst links de achterkant van een nogal vervallen boerderij op zo'n vijftientwintig meter van de weg. Aan weerszijden van de oprit staan twee grote stenen pilaren. Hier – op Maarhuizen nummer 1 – is geen landbouwbedrijf meer gevestigd. Ooit was dit een grote, voorname boerderij, bijna een vesting vanwege de gracht die er omheen ligt. Aan de andere kant van de weg, rechts, begint een weggetje dat tot voor kort al eeuwen naar Baflo voerde, nu alleen nog naar de aangrenzende landerijen, want vlak voor de N361 staat een schrikhek. Je kunt er niet meer overheen.

Iets verder, links, begint een fietspad naar Lauwersoog. Nog iets verder, rechts, staat een hek, met daarachter een woonboerderij. Tot omstreeks 1980 lag daar het restant van een monumentale kop-hals-rompboerderij, de Sijboltsheerd, in een gaandeweg onomkeerbare staat van verval. Ook om die boerderij lag een gracht die grotendeels bewaard is gebleven. Het voorhuis stond juist over de gracht, vlak aan de weg. Rond 1965 fietste ik er langs met een goede vriend, een amateurarcheoloog. Die schuur was toen al gedeeltelijk ingestort. Mijn vriend raakte lyrisch over de kloostermoppen en was bijna niet weg te slaan bij de ruïne. Het

Enne Jans Heerd vanaf de overkant van het Mensingeweestersterloopdiep

huidige gebouw is een reconstructie van het voorhuis dat er stond, en van een 'langhuis', een schuur die er veel eerder gestaan moet hebben. Architect Jacob Veltman tekende ervoor.

Weer wat verder, aan de linkerkant van de weg, staan twee bescheiden zuiltjes met daartussen een inrit. Op ruime afstand van de weg is de achtergevel te zien van twee schuren van een grote boerderij, de Enne Jans Heerd. Bij de zuilen aan de weg staat een bordje van Staatsbosbeheer met daarop 'Maarhuizen'. De inrit is het begin van een weggetje voor wandelaars, fietsers, bewoners en hun bezoekers. Via de Maarhuistertil, de brug over het Mensingeweestersterloopdiep, sluit dat weggetje aan op het jaagpad aan de zuidkant van het diep. Vanaf dat jaagpad, waarover het Pieterpad loopt, heb je een goed uitzicht op deze schitterende kop-hals-romp-boerderij. De romp bestaat uit twee grote schuren, de hals ziet eruit als een stierennek en de kop heeft er in het midden van de negentiende eeuw een extra kop bijgekregen. Dwars vóór het oude voorhuis, het 'binhoes', werd toen een statig nieuw voorhuis gebouwd met twee grote kamers en een ruime kelder. Men bouwde in die tijd wel vaker zo'n 'dwarshoes' voor een oude boerderij, maar doorgaans werd dan het oude voorhuis afgebroken.

